

АНОТАЦІЯ

Кудярська Т.Р. Підготовка майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями). – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Івано-Франківськ, 2021. ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Івано-Франківськ, 2021.

Дисертація присвячена підготовці майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти (ЗДО) до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання. У роботі розкрито стан проблеми наукового пошуку у сучасних психолого-педагогічних дослідженнях, проаналізовано вітчизняний і зарубіжний досвід організації навчання і виховання дітей різних нозологічних груп, а також окреслено використання активних форм взаємодії в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами (ООП) у структурі професійної підготовки майбутніх педагогів ЗДО. Відтак, на цій основі визначено сутність понять «педагогічна готовність», «професійна готовність», «професійно-педагогічна готовність», «діти з особливими освітніми потребами», «активні форми навчання», «інтерактивна модель навчання», «підготовка майбутніх педагогів ЗДО до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання», а також представлено структуру їхньої підготовки до реалізації завдань навчання дітей дошкільного віку з ООП.

Доведено, що професійна підготовка майбутніх педагогів ЗДО до впровадження активних форм педагогічної взаємодії – це систематичний організаційно-педагогічний процес, який спрямовано на підготовку майбутніх фахівців діяти в конкретній педагогічній ситуації, застосовуючи відповідні до обставин засоби, методи й прийоми навчання дітей, зокрема, з особливими освітніми потребами.

Встановлено, що готовність майбутніх педагогів ЗДО до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання є особистісним утворенням, що складається з мотиваційно-ціннісного, когнітивно-операційного, комунікативного, креативного та операційно-діяльнісного компонентів, які формуються під час навчання у закладах вищої освіти (ЗВО) й спрямовані на розуміння ними етичних знань, сформованих особистісних моральних цінностей та орієнтацій, моральної культури й поведінки. Відповідно визначено зміст кожного з них: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-операційний, креативний, комунікативний та операційно-діяльнісний; критерії та показники кожного компоненту (*мотиваційно-ціннісного* (соціальні настанови, мотиви, нахили, інтереси, потреби, ціннісні орієнтації та психологічні властивості майбутніх педагогів, що визначають їх особисте прагнення застосовувати набуті знання та уміння в організації взаємодії суб'єктів інклюзивного навчання); *когнітивно-операційного* (обсяг і якість психолого-педагогічних та інклюзивних знань і спеціальних умінь, необхідних для успішного розв'язання педагогічних завдань і ситуацій, обумовлених налагодженням професійної взаємодії в умовах інклюзивної форми навчання); *комунікативного* (знання, розуміння, застосування вербальних і невербальних засобів міжособистісної взаємодії, технічних засобів комунікацій в процесі передачі інформації від одного до іншого учасника освітнього процесу; експресивні якості емоційної виразності особистості, що допомагають привертати та утримувати увагу дітей із ООП); *креативного* (розвиток творчої активності та особистісних якостей педагогів, які забезпечують створення ними нових матеріальних і духовних цінностей, а також сприяють розвитку ресурсних можливостей дітей з ООП); *операційно-діяльнісного* (комплекс умінь і навичок студентів педагогічних ЗВО, необхідних для опанування дидактичними методами, прийомами та засобами впровадження в освітній процес активних форм педагогічної взаємодії). Диференційовано *рівні* (високий, достатній, базовий) формування готовності майбутніх педагогів ЗДО до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання.

На підставі результату аналізу наукової літератури й даних констатувального етапу експериментальної частини дослідження процесу підготовки майбутніх педагогів ЗДО до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання, виокремлено низку педагогічних умов. Це: забезпечення позитивної мотивації студентів до педагогічної діяльності в умовах інклюзивного навчання; створення творчого освітнього середовища шляхом моделювання професійних педагогічних ситуацій; використання інтерактивних технологій навчання та розробленого авторського спецкурсу «Основи формування готовності майбутніх педагогів ЗДО до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання».

Реалізацію педагогічної умови щодо забезпечення позитивної мотивації майбутніх педагогів ЗДО до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання спрямовували на поєднання різних груп мотивів, а саме: соціального, спонукального, пізнавального, професійно-ціннісного. Процес формування готовності започатковує постановка мети, що детермінована основними потребами й мотивами. Для успішної організації означеного процесу під час викладання використовували проблемні лекції, написання есе-творів, метод імажитивних (від фр. «image» – образ, уявлення) дій, написання термінологічних диктантів, складання тезаурусів, диференціювання педагогічних понять, методику колективної творчої діяльності, самостійну роботу студентів із першоджерелами з наступним індивідуальним (груповим) обговоренням, тренінги, перегляд запропонованих фільмів з подальшим обговоренням.

У контексті наступної педагогічної умови – створення креативного освітнього середовища шляхом моделювання професійних педагогічних ситуацій – обґрунтовано важливість впливу креативного освітнього середовища закладу вищої освіти на формування готовності майбутніх педагогів ЗДО до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання. Саморозвиток студентів із запропонованими формами й методами навчання спрямовували на формування компонентів

їхньої готовності до інтерактивної педагогічної взаємодії з дітьми дошкільного віку, зокрема з особливими освітніми потребами. Такими визначено: складання педагогічних ситуацій на основі особистого досвіду з їх подальшим розв'язанням і обговоренням; волонтерська діяльність; зустрічі з практикуючими педагогами спеціального профілю; ділові ігри; педагогічні проєкти.

Третя педагогічна умова щодо використання інтерактивних технологій навчання та реалізації авторського спецкурсу «Основи формування готовності майбутніх педагогів ЗДО до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання» полягала в організації інтерактивного навчання студентів, в якому нами передбачено проведення лекцій із включенням бесід, дискусій, а також проблемних лекцій, семінарів-обговорень, семінарів «питання – відповідь», дискусій із провокаційними запитаннями, консультацій тощо. Широко практикували методику колективної творчої діяльності, організацію практичних занять із студентами безпосередньо в закладах освіти та онлайн-зустрічах із фахівцями дефектологічного профілю; застосовували методи «мозкової атаки», «робота в групах», «броунівський рух», «акваріум», «асоціативний кущ» тощо; формат «круглий стіл» і творчі лабораторії, використовували метод педагогічної наративації (оповідання); організацію й проведення мікродосліджень в освітніх закладах.

Обґрунтовані педагогічні умови покладено в основу розробленої моделі підготовки майбутніх педагогів ЗДО до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання. Означена модель включає три блоки: теоретико-методологічний, змістово-практичний і результативний.

У теоретико-методологічний уміщено мету, наукові підходи (компетентнісний, системний, діяльнісний, особистісно-зорієнтований, культурологічний, аксіологічний) та загальнодидактичні (науковості, свідомості та активності в навчанні, доступності, систематичності та системності, послідовності й комплексності, наочності) і специфічні

(практичної спрямованості, міждисциплінарної інтеграції, обхідного шляху, динамічний, етіопатогенетичний, рівності тощо) принципи; структурні компоненти, критерії та показники; у змістовно-практичний – етапи, зміст, форми й методи, а також педагогічні умови забезпечення підготовки майбутніх педагогів ЗДО до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання; у результативний – результати моніторингу рівнів сформованості готовності майбутніх педагогів ЗДО до активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання та очікувана позитивна динаміка рівнів її сформованості.

На формувальному етапі дослідження зrealізовано розроблену нами модель в освітньому процесі ЗВО, а також здійснено порівняльний аналіз її ефективності з традиційними моделями, що застосовуються під час фахової підготовки майбутніх педагогів ЗДО; вивчено вплив педагогічних умов та реалізації запропонованої моделі на ефективність означеної складової підготовки. В експериментальних групах освітній процес було організовано як цілісну систему відповідно до обґрунтованих нами педагогічних умов, а також впроваджено спецкурс «Основи формування готовності майбутніх педагогів ЗДО до впровадження активних форм взаємодії педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання». Активно застосовували інтерактивні технології (лекції з включеними бесідами, дискусії, проблемні лекції, семінари-обговорення, семінари «питання – відповідь», дискусії з провокаційними запитаннями, консультації та ін.). Під час формувального етапу проведено бесіди, анкетування, спостереження, експертне опитування, контрольні завдання, тести й проаналізовано семестрові оцінки з фаховоорієнтованих дисциплін і практики.

Удосконалено навчально-методичне забезпечення процесу підготовки майбутніх педагогів ЗДО до активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання, зокрема, розроблено та впроваджено в освітній процес ЗВО авторський спецкурс «Основи формування готовності майбутніх педагогів ЗДО до впровадження педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання».

Результати здійсненого дослідження засвідчили позитивну динаміку рівнів готовності майбутніх педагогів ЗДО до активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання внаслідок упровадження педагогічних умов і спроєктованої моделі, що слугує підставою для твердження, що мети дослідження досягнуто, його завдання виконано.

Ключові слова: діти з особливими освітніми потребами, інклюзивне навчання, інклюзивна освіта, підготовка педагогів ЗДО до роботи з дітьми ООП, активні форми педагогічної взаємодії, компоненти готовності, модель підготовки, педагогічні умови, професійно-педагогічна готовність, педагогічна практика, інклюзивна компетентність, комунікативна компетентність, готовність педагога ЗДО до роботи з дітьми ООП.

Annotation

Kudyarska T.R. Training of future educators of preschool educational institutions for the introduction of active forms of pedagogical interaction in the conditions of inclusive education - Qualifying scientific work, the manuscript.

Thesis for obtaining the scientific degree of PhD in Specialty 015 - Professional education (on specializations). - SHEE "Vasyl Stefanyk Precarpathian National University", Ministry of Education and Science of Ukraine, Ivano-Frankivsk, 2021. SHEE "Vasyl Stefanyk Precarpathian National University", Ministry of Education and Science of Ukraine, Ivano-Frankivsk, 2021.

The thesis focuses on preparation of future educators of preschool educational institutions (PEI) for the introduction of active forms of pedagogical interaction in the conditions of inclusive training. The state of the problem of scientific research in modern psychological and pedagogical studies is revealed in the research, the domestic and foreign experience of the organization of training and education of children of different nosological groups has been analyzed, as well the use of active forms of interaction with children with special educational needs (SEN) in the structure of professional training of future PEI educators has been outlined. Therefore, based on the essence of the concepts «pedagogical readiness», «professional readiness», «professional and pedagogical readiness», «children with special educational needs», «active forms of education»,

«interactive model of education», «preparation of future PEI educators for introduction of active forms of pedagogical interaction in the conditions of inclusive education» has been defined, as well as the structure of their preparation for realization of tasks of training preschoolers with SEN is presented.

It has been proved that the professional training of future PEI educators for the introduction of active forms of pedagogical interaction is a systematic organizational and pedagogical process, aimed at training of future professionals to act in a specific pedagogical situation, using appropriate to the circumstances means, methods and techniques of teaching children, in particular, with special educational needs. It has been determined that the readiness of future PEI educators to implement active forms of pedagogical interaction in the conditions of inclusive education is a personal formation, consisting of motivational-value, cognitive-operational, communicative, creative and operational-activity components, formed during training in higher education institutions (HEI) and are aimed at getting awareness of ethical knowledge, personal moral values and orientations, moral culture and behavior. Accordingly, the content of each of them has been determined: motivational-value, cognitive-operational, creative, communicative and operational-activity; criteria and indicators of each component (*motivational-value* (social guidelines, motives, inclinations, interests, needs, values and psychological characteristics of future teachers, which determine their personal desire to apply the acquired knowledge and skills in organizing the interaction of inclusive education); *cognitive-operational* (the amount and quality of psychological, pedagogical and inclusive knowledge and special skills necessary for the successful solution of pedagogical tasks and situations due to the establishment of professional interaction in an inclusive form of education); *communicative* (knowledge, understanding, use of verbal and nonverbal means of personal interaction, technical means of communication in the process of transmitting information from one participant to another in the educational process; expressive qualities of emotional expression of personality that help attract and keep attention of children with SEN); *creative* (development of teachers' creative activity and personal qualities ensuring the creation of new material and spiritual

values, as well as contributing to the development of resource capabilities of children with SEN); *operational-activity* (a set of skills and abilities of students of pedagogical educational institutions, necessary for mastering didactic methods, techniques and means of introduction of active forms of pedagogical interaction into the educational process). Levels (high, sufficient, basic) of formation of readiness of future PEI educators for introduction of active forms of pedagogical interaction in the conditions of inclusive training are differentiated.

Based on the results of the analysis of scientific literature and data of the ascertaining stage of the experimental part of the research of the process of preparation of future PEI educators for introduction of active forms of pedagogical interaction in the conditions of inclusive education, a number of pedagogical conditions has been distinguished. They are: ensuring positive motivation of students to pedagogical activity in the conditions of inclusive education; creation of a creative educational environment by modeling professional pedagogical situations; use of interactive teaching technologies and the developed author's special course «Fundamentals of forming the readiness of future PEI educators to implement active forms of pedagogical interaction in inclusive education».

The implementation of the pedagogical condition to ensure positive motivation of future PEI educators to implement active forms of pedagogical interaction in the conditions of inclusive education was aimed at combining different groups of motives, namely: social, motivational, cognitive, professional and value. The process of readiness forming begins with setting a goal determined by basic needs and motives. To successfully organize this process during teaching we used problem lectures, writing essays, the method of imagination (from the French «image» - image, representation) actions, writing terminological dictations, compiling thesauri, differentiating pedagogical concepts, methods of collective creative activity, independent work of students with primary sources and individual (group) discussion, trainings, watching films followed with discussions.

In the context of the next pedagogical condition - the formation of a creative educational environment by modeling professional pedagogical situations - the importance of influence of the creative higher educational environment on future

teachers' readiness to implement active forms of pedagogical interaction in inclusive education has been proved. Students' self-development along with the proposed forms and methods of teaching was aimed at forming components of their readiness for interactive pedagogical interaction with preschoolers, in particular with special educational needs. These are defined: compilation of pedagogical situations based on personal experience with their further solution and discussion; volunteer activity; meetings with practicing teachers of special profile; business games; pedagogical projects.

The third pedagogical condition for the use of interactive teaching technologies and the implementation of the author's special course «Fundamentals of forming the readiness of future PEI educators to implement active forms of pedagogical interaction in inclusive education» was to organize interactive teaching for students, providing lectures with conversations, discussions, as well as problem lectures, discussion seminars, question-and-answer seminars, discussions with provocative questions, consultations, etc. We often used methods of collective creative activity, organization of practical classes with students in educational institutions and online meetings with specialists in the field of special education; used the methods of «brainstorming», «group work», «Brownian motion», «aquarium», «associative bush», etc.; round table format and creative laboratories, the method of pedagogical story telling; organization and conducting of micro-research in educational institutions.

The proven pedagogical conditions are the basis of the developed model of preparation of future PEI educators to implement active forms of pedagogical interaction in inclusive education. This model includes three blocks: theoretical and methodological, content-practical and effective.

The theoretical-methodological part includes the purpose, scientific approaches (competence, system, activity, personality-oriented, culturological, axiological), general didactic (scientific, consciousness and activity in learning, accessibility, systematicity, consistency and complexity, clarity) and specific (practical orientation, interdisciplinary integration, workaround, dynamic, etiopathogenetic, equality, etc.) principles; structural components, criteria and

indicators; the content-practical block combines stages, content, forms and methods, as well as pedagogical conditions for ensuring the training of future PEI educators to implement active forms of pedagogical interaction in inclusive education; the effective block- the results of monitoring the levels of readiness of future PEI educators for active forms of pedagogical interaction in the conditions of inclusive education and the expected positive dynamics of the levels of its formation.

At the formative stage of the research the model developed by us was realized in the educational process of HEE, and also the comparative analysis of its efficiency along with traditional models applied during professional training of future teachers of PEI was carried out; the influence of pedagogical conditions and realization of the offered model on efficiency of the specified component of preparation has been studied. In the experimental groups, the educational process was organized as a holistic system in accordance with the pedagogical conditions we substantiated, and a special course «Fundamentals of forming the readiness of future PEI educators to implement active forms of pedagogical interaction in inclusive education» was introduced. Interactive technologies were actively used (lectures with conversations, discussions, problem lectures, discussion seminars, question-and-answer seminars, discussions with provocative questions, consultations, etc.). During the formative stage, interviews, questionnaires, observations, expert surveys, control tasks, tests and semester assessments in professionally oriented disciplines and practice were applied.

The educational and methodological support of the process of preparation of future PEI educators for active forms of pedagogical interaction in the conditions of inclusive education has been improved, in particular, the author's special course «Fundamentals of forming the readiness of future PEI educators to implement active forms of pedagogical interaction in inclusive education» has been developed and introduced in educational process of HEE.

The results of the study have proved a positive trend in the levels of future PEI teachers' readiness for active forms of pedagogical interaction in inclusive education due to the introduction of pedagogical conditions and the designed

model, which serves as a basis for claiming that the research aim has been achieved.

Key words: children with special educational needs, inclusive education, inclusive teaching, training of PEI educators to work with children with SEN, active forms of pedagogical interaction, components of readiness, model of training, pedagogical conditions, professional and pedagogical readiness, pedagogical practice, inclusive competence, communicative competence, PEI educators' readiness to work with children with SEN.

Список опублікованих праць за темою дисертації

1. Кудярска Т.Р. Інклюзивне навчання: перші кроки. Освітній простір України: науковий журнал ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» / гол. редкол. Н.В. Лисенко. Івано-Франківськ, 2015. Вип. 6. С. 163-168.
2. Кудярска Т.Р. Теоретичні і практичні підходи до впровадження інклюзивної освіти: сучасні наукові дослідження. Освітній простір України: науковий журнал ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» / гол. редкол. Н.В. Лисенко. Івано-Франківськ, 2019. Вип. 17, частина 2. С. 346-351.
3. Кудярска Т.Р. Педагогічні умови підготовки майбутніх педагогів ЗДО до впровадження активних форм педагогічної взаємодії з вихованцями ЗДО в умовах інклюзивного освітнього середовища. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. Вінниця, 2021. Вип. 61. С. 55-63.
4. Кудярска Т.Р. Реалізація програми «Освіта» з врахуванням потреб дітей з обмеженими можливостями. Вісник Прикарпатського університету: науковий журнал ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» / гол. редкол. Н.В.Лисенко. – Пріоритети сучасної української освіти і виховання в контексті завдань педагогічної науки: матеріали педагогічних читань на пошану члена-кореспондента АПН

України, доктора педагогічних наук, професора Б.М. Ступарика). Івано-Франківськ, 2003. С.110-113.

5. Tetiana Kudianska, Oleksandra Kuzenko, Anastasia Fedunkiv. Professional Activity of a Teacher-Speech Therapist in an Inclusive Educational Space / Current problems of harmonization of personality development in the modern educational space. Monograph. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2021; P. 385-396 (pp. 478, illus., tabs., bibls.).

6. Кудярьська Т.Р. Експериментальне дослідження сформованості готовності майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання. Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka: wydanie specjalne – Warszawa, numer: 67 (05/2021). – st. 34-40.

**Наукові статті та тези доповідей, які засвідчують апробацію
матеріалів дисертації:**

7. Кудярьська Т.Р. Технологія побудови інклюзивного освітнього процесу в ЗДО: супровід переходу дитини до школи. Virtus: Scientific Journal / Editor-in-Chief M.A. Zhurba. May. № 54. 2021. С. 65-69.

8. Кудярьська Т.Р. Використання засобів української етнопедагогіки у формуванні мовлення старших дошкільників. Актуальні проблеми української етнопедагогіки: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 13-14 грудня 2001р.) / гол. редкол. Р.П. Скульський. Івано-Франківськ, 2001. С.156-162.

9. Кудярьська Т.Р. Соціокультурний аналіз сучасних тенденцій навчання дітей з мовною патологією. Теоретико-методологічні засади особистісного становлення дошкільника в полікультурному просторі соціуму в добу його освітніх трансформацій: матеріали Міжнародного симпозіуму (м. Берегово Закарпатської області, 27-29 березня 2008р.) / Вісник Прикарпатського університету: науковий журнал ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» / гол. редкол. Н.В. Лисенко. Педагогіка. Івано-Франківськ, 2008. Випуск XVII-XVIII. С.240-245.

10. Кудярьська Т.Р. Усна народна творчість як засіб розвитку мовлення дошкільників із мовленнєвими порушеннями. Етновиховний простір сучасних закладів освіти в умовах глобалізації: стан і перспективи: матеріали III-ї Міжнародної науково-практичної конференції (Хмельницький, 15-16 квітня 2010р.). Вісник Прикарпатського університету: науковий журнал ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» / гол. редкол. Н.В. Лисенко. Педагогіка. Івано-Франківськ, 2010. Випуск XXXIII. С.173-177.

11. Кудярьська Т.Р. Досвід впровадження інклюзивної освіти західноєвропейських країн як орієнтир у модернізації української спеціальної освіти. Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи: тези доповідей X міжнародної науково-практичної конференції (Хмельницький, 07-08 листопада 2019р.). / ред.кол.: Н.Г.Ничкало, М.Є.Скиба, В.О.Радкевич. Хмельницький: ХНУ, 2019. С.213-214.

12. Кудярьська Т.Р., Сворень Л. Розвиток мовленнєвої компетентності дошкільників у процесі ознайомлення з природою. Актуальні проблеми навчання і виховання в умовах інтеграційних процесів в освітньому та науковому просторах: збірник тез доповідей за матеріалами II Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (Мукачево, 07 листопада 2019р.). Мукачево: МДУ, 2019. С.87-91.

Навчально-методичний посібник:

13. Кудярьська Т.Р. Інтерактивне навчання, освітні технології, інклюзивна освіта: стан, перспективи удосконалення. / Тетяна Романівна Кудярьська / Педагогічний факультет; Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. – Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г.М., 2021. – 184 с.